

Панна Ронокумія

Рюноске Акутагава

I

Батько панни Рокуномії походив із знатного роду – його мати була дочкою колишнього імператора. Та, будучи людиною старосвітських поглядів, відсталою від часу, він не піднявся по службовій драбині вище від хьобунотайфу[108]. Панна жила разом з батьками в невисокому будинку неподалік Рокуномії, через що й називали її "панна Рокуномія".

Батьки берегли її як зіницю ока. Однак, також за старим звичаєм, самі не шукали для неї нареченого, а тільки нетерпляче ждали, що хтось до неї засватається. Як і навчали батько й мати, панна проводила свої дні статечно й скромно. То було існування без будь-якого горя, але й без будь-якої радості. Та необізнана з життям, вона не відчувала особливого незадоволення. "Аби тільки батько з матір'ю були здорові!" – думала панна.

Сакури, що звисали над старим ставком, рік за роком скупі вкривалися цвітом. А тим часом краса панни, досягши зрілості, почала мало-помалу блякнути. Батько, її опора, що вже здавна приохотився до саке, раптом помер. А через півроку від безперервного тужіння за непоправною втратою вслід за ним на той світ пішла й мати. Панна не стільки засмутилась, як розгубилася. Бо в неї, пещеної батьком і матір'ю дитини, крім годувальниці, насправді не залишилося на світі жодної близької людини.

Годувальниця ревно, не шкодуючи сил, працювала заради панни. Але успадковані з роду в рід перламутрова скринька та срібна курильниця непомітно одна за одною зникли з дому. Водночас почали звільнятися з роботи слуги й служниці. І панні поступово ставало ясно, що таке життєві труднощі. Та от як собі зарадити – це було їй не під силу. В порожніх покоях, як і колись, вона віддавалася своїм одноманітним розвагам – грала на кото[109] й складала танка[110].

Та от одного осіннього вечора годувальниця підійшла до панни й неквапливо сказала:

– Племянник-монах доручив мені передати, що якийсь благородний добродій, попередній правитель провінції Там-ба, хотів би з вами зустрітися. Оскільки він гарної зовнішності, з добрим серцем, а його батько близький до придворної знаті, то чи не погодилися б ви з ним побачитися? Гадаю, це було б трохи краще, ніж жити в такій скруті.

Панна тихо захлипала. Віддатися тому чоловікові – все одно що продати своє тіло заради того, щоб врятуватися від злиднів. Ясна річ, вона знала, що на світі й таке трапляється часто. Та коли це торкнулося її самої, її журба була ні з чим незрівнянна. І, сидючи незворушно перед годувальницею, панна під шум вітру між листям пуерарії довго прикривала обличчя рукавом кімоно.

II

Та все-таки вона мимоволі почала щоночі зустрічатися з цим чоловіком. Як і казала годувальниця, він був добросердечним. Як і годилося, з благородними рисами обличчя. А крім того, майже всім було зрозуміло, що зачарований красою панни, він забув про все на світі. Звичайно, й панна не відчувала до нього неприязні. Іноді навіть думала про нього як про свою надійну опору. Та коли, засліплена світильником, лежала з ним уночі за ширмою з метеликами та птахами, не відчувала радості.

А тим часом дім потроху оживав. З'явилися нові чорні лаковані полицки й бамбукові штори, побільшало слуг. Ясна річ, годувальниця господарювала ще жвавіше, ніж колись. А проте навіть такі зміни панна сприймала лише з сумом в очах.

Однієї дощової ночі, сидючи з панною за саке, чоловік розповів їй одну жахливу історію, яка начебто сталася в провінції Тамба. Мовляв, один мандрівник по дорозі із столиці до Ідзумодзі заночував у підніжжі гори Оеяма. Дружина господаря готелю саме тієї ночі благополучно народила дівчинку. Та мандрівник бачив, як з кімнати породіллі швидкою ходою вийшов високий незнайомець. Кинувши через плече: "Восьмирічною накладе на себе руки", – незнайомець раптом кудись зник. Через вісім років той самий мандрівник, повертаючись цього разу у столицю, переночував у тому ж готелі. І от виявилось, що дівчинка на восьмому році життя справді загинула – впавши з дерева, наткнулася на серп. От про що, власне, була розповідь. Почувши її, панна злякалася невідворотності людської долі – долі, яка завдяки чоловічій підтримці склалася в неї все-таки краще, ніж у тієї дівчинки. "Не залишається нічого іншого, як віддатися плинові часу" – думала вона, й на її обличчі зблиснула чарівна усмішка.

Гілля сосен, що нависало над дахом, не один раз згиналося під тягарем снігу. Як і колись, панна удень перебирала струни кото або грала в сумороку[111], а вночі, лежачи на постелі з чоловіком, слухала, як качки спускаються на ставок. То були дні майже без журби, але й без радості. Але панна, як і досі, в такому тужливому спокої знаходила примарне задоволення.

Однак і цьому спокою несподівано швидко настав кінець. Однієї ночі напровесні, залишившись з панною наодинці, чоловік через силу сказав:

– Зустрічаюся з вами сьогодні востаннє.

Його батько отримав нове призначення – посаду правителя провінції Муцу. А тому й син мав поїхати разом з ним у засніжену глушину. Ясна річ, розлучатися з панною чоловікові було надзвичайно важко. Та оскільки він зробив панну своєю дружиною таємно, то зізнатися тепер батькові вже не міг. Він довго їй це пояснював, перебиваючи слова зітханнями.

– Та через п'ять років служба закінчиться. З передчуттям радості чекайте нашої зустрічі.

Панна впала долілиць і заплакала. Розлучатися з чоловіком, якого хоч і не любила, але вважала своєю опорою, було вкрай гірко – словами не опишеш. Погладжуючи панну по спині, чоловік втішав її та підбадьорював. Але і в нього за кожним другим словом від сліз тремтів голос.

Ні про що не здогадуючись, у кімнату зайшла годувальниця в супроводі молодих

служниць – принесла глечик саке й низенький столик. Принесла, розповідаючи, що на сакурах, які звисають над старим ставком, розпустилися бруньки.

III

Минуло п'ять років, і знову настала весна. Але чоловік, що поїхав у північний край, так і не повернувся у столицю. А тим часом усі слуги, як один, кудись порозбігалися, а східні покої панни якось під час великої бурі розвалилися. Відтоді оселею панни, а разом з нею й годувальниці, стала прибудова для слуг. Хоча прибудова називалася оселею, та була такою тісною й занедбаною, що ледве захищала від роси та дощу. Коли вони переселилися, годувальниця не могла дивитися на нещасну панну без сліз. А бувало й так, що безпричинно сердилася.

Звичайно, жилося їм тяжко. Шафки вже давно зникли, натомість з'явився рис та овочі. З одержі залишилося тільки те, що було на панні. Траплялося так, що через нестачу дров годувальниця відривала дошки з напівгнилого будинку. Однак панна, як давно колись, розвіювала смуток за грою на кото й терпеливо чекала, коли повернеться чоловік.

І от одного місячного вечора восени того ж року годувальниця підійшла до панни й неквапливо сказала:

– Ваш благодійник, напевне, вже не повернеться. А що, якби ви забули про нього? До речі, якийсь тен'якуносуке[112] раз по раз домагається зустрічі з вами.

Слухаючи її слова, панна згадала, що сталося шість років тому. Шість років тому їй було страх як сумно – хоч скільки плакала, не могла наплакатися. А тепер і тілом, і душею надто втомилася. "Абитільки спокійно зістаритися..." Більше ні про що не думала. Вислухавши годувальницю, вона підняла змарніле обличчя до білого місяця й сумовито похитала головою.

– Мені вже нічого не треба. Жити чи вмерти – все одно.

Саме в той час чоловік у далекій провінції Хітаті пив саке з новою дружиною, яка сподобалася його батькові – була дочкою правителя цієї провінції.

– Щось стукнуло, правда?

Ніби чогось злякавшись, чоловік звів очі на край покрівлі, залитий спокійним місячним сяйвом. У цю мить в нього перед очима чомусь виринула постать панни Рокуномії.

– Мабуть, каштан упав.

Відповідаючи так, дружина з Хітаті незграбно наливала з глечика саке.

IV

Чоловік повернувся до Кіото пізньої осені, якраз через дев'ять років. По дорозі до столиці з новою дружиною та її ріднею, щоб перечекати несприятливий за прикметами день, зупинився на кілька днів в Авадзу. У Кіото вони прибули навмисне смерком, щоб не привертати до себе уваги людей. Перебуваючи в глушині, чоловік кілька разів передавав кіотській дружині сердечні листи. Але ні разу не отримав відповіді – то гонець не повертався, то повертався, але не знаходив дому панни. Отож, як тільки

чоловік приїхав у Кіото, його туга за панною ще більше розгорілася. Благополучно відправивши дружину в дім її батька, він одразу, навіть не переодягнувшись, подався до панни Рокуномії.

Коли прийшов до її оселі, то побачив, що все зникло – і ворота на чотирьох стовпах, і будинок, критий кипарисовою корою, і покої панни. Залишилися тільки руїни глиняної стіни з череп'яним дашком. Чоловік стояв у траві й розгублено оглядав місце, де колись був сад. Там у напівзасипаному ставку росли водяні мальви, що вражали густотою свого листя у слабкому місячному сяйві.

Неподалік від колишнього приміщення управителя садиби чоловік помітив криту тесом хатину. Коли зайшов усередину, побачив щось схоже на людську тінь. Вдивляючись у темряву, тихо озвався до неї. І тоді на місячне світло виповзла, похитуючись, стара монахиня, яку він начебто десь раніше бачив.

Коли чоловік назвався, монахиня мовчки довго плакала. А потім з переборами нарешті розповіла про панну.

– Ви, пане, може, мене забули, але я мати жінки, яка служила в домі панни. Дочка пробула на службі ще п'ять років після того, як ви поїхали з Кіото. А потім сталося так, що дочка разом з чоловіком мусила відправитися у Тадзіму, тож ми впросили панну нас відпустити. Та от недавно я чогось занепокоїлася долею панни і коли приїхала в Кіото, то, як самі бачите, нічого не застала – навіть будинок пропав. Куди ділася панна – сама не збагну. Ви, пане, може, не знаєте, але тоді, коли дочка була на службі, панні так тяжко жилося, що й словами не описати.

Вислухавши до кінця, чоловік зняв із себе одну верхню одягу й передав згорбленій монахині. А потім, опустивши голову, пішов через зарослий травною двір мовчки геть.

V

Від самого ранку наступного дня у пошуках панни чоловік обійшов усю столицю. Але де вона, що сталося з нею, так і не дізнався.

Та от кілька днів по тому під вечір він стояв, ховаючись від дощу, під дахом західної галереї перед воротами Судзакумон. Крім нього, там перечікував негоду ще якийсь монах, схожий на жебрака. У небі над пофарбованими на червоно воротами сумовито шелестів дощ. Скося позираючи на монаха, чоловік ходив назад і вперед по кам'яних плитах, щоб розвіяти роздратування. І раптом почув, ніби за напівтемним ґратчастим вікном галереї хтось є. Чоловік байдуже глянув у вікно.

Там монахиня поправляла діряву мату під хворою жінкою. Навіть у тьмяному надвечірньому світлі жінка здавалася страшенно змарнілою. Та досить було одного погляду, щоб упізнати в ній панну. Чоловік хотів до неї озватися. Та вона так вразила його своїм жалюгідним виглядом, що в нього чомусь голос застряв у горлі. А вона, не здогадуючись, що він недалеко, перевернулася на дірявій маті й насилу показала такий вірш:

В узголів'ї

Крізь шпарини

Холодний вітер дме.

Та байдуже мені –

Вже звикла.

Почувши її голос, чоловік мимоволі вимовив її ім'я. Як і слід було сподіватися, панна підвела голову. Та як тільки побачила чоловіка, тихо зойкнула й знову впала долілиць на мату. А монахиня – це була її вірна годувальниця – разом з чоловіком, який забіг усередину, поспішили її піднімати. Та коли глянули на її обличчя, то ще більше розгубилися.

Годувальниця, наче збожеволівши, кинулася до жебрака-монаха й попросила прочитати перед смертю панни хоч якусь молитву. Як і просила годувальниця, монах сів в узголів її панни, але замість читати молитву, звернувся до неї такими словами:

– Смерть і відродження в раю не підвладні людині. Ревно проказуйте ім'я будди Аміди[113].

Чоловік підтримував панну руками, і вона ледве чутно проказувала ім'я Будди. Та раптом вона злякано видивилася на стелю.

– От там вогняна колісниця!

– Не бійтеся! Моліться Будді, й на вас зійде його благодать!

Монах трохи підвищив голос. Через хвилину, ніби марячи наяву, панна промимрила:

– Бачу золотий лотос. Величезний лотос, схожий на священний балдахін.

Монах збирався щось сказати, але панна його випредила, уривчасто мовивши:

– Лотоса вже не видно. Натомість тільки вітер свище в пітьмі.

– Всією душею проказуйте ім'я Будди. Чому не проказуєте імені Будди?

Монах говорив майже сердито. Але панна, ніби конаючи, все повторювала:

– Нічого... нічого не видно. Тільки вітер... тільки холодний вітер свище в пітьмі.

Чоловік та годувальниця, ковтаючи сльози, напівголоса проказували ім'я Будди. Звісно, й монах, склавши перед собою руки, допомагав панні молитися. Серед усіх цих голосів, що змішувалися з шумом дощу, на дірявій маті панна мало-помалу переставилася на той світ.

VI

Через кілька днів після того однієї місячної ночі обідраний монах, який закликав панну молитися, знову сидів, обхопивши коліна руками, на західній галереї перед воротами Судзакумон. По освіченій місяцем головній вулиці столиці, щось безтурботно наспівуючи, йшов самурай. Побачивши монаха, він спинився і байдуже запитав:

– Кажуть, начебто останнім часом поблизу цих воріт чути жіночий плач. Це правда?

Не піднімаючись з кам'яних плит, монах відповів одним словом:

– Послухайте.

Самурай насторожив вуха. Але, крім комашиного дзижчання, нічого не почув. Навколо в нічному повітрі плив запах сосен. Самурай спробував щось сказати, але не встиг – раптом звідкись долинув тихий жіночий стогін.

Самурай схопився за меч. Але голос, залишивши за собою тривалий відгомін,

поступово стих.

- Моліться Будді!.. - Монах підняв обличчя до місяця. - Це дух безпорадної жінки, який не знає ні раю, ні пекла. Моліться Будді!

Однак самурай, не відповідаючи, вдивлявся в обличчя монаха. І нараз, ніби чимось приголомшений, простягнув до нього руки.

- Ви часом не превелебний Найкі ? Чому в такому місці ?..

Той, кого самурай назвав превелебним Найкі, до постригу Ясутане Йосісіґе, був одним із найблагочестивіших учнів превелебного Куя[114].